

TRANSFORMACJA GLOBALNEGO UKŁADU SIŁ PO ZIMNEJ WOJNIE

Przedmiotem rozważań w artykule jest globalny układ sił, rozumiany jako międzynarodowy układ sił w skali całego świata; dla celów artykułu będzie on zawężony do najbardziej znaczących aktorów. Celem artykułu jest pokazanie skali zmian, jakie się w nim dokonały po zimnej wojnie (badanie obejmuje lata 1992–2015), a więc w historycznie krótkim czasie. Dodatkowo zostanie podjęta próba odpowiedzi na pytanie o charakter wyłaniającego się układu – czy zmierza on raczej w kierunku układu wielobiegunowego, dwubiegunowego, jednobiegunowego czy może bezbiegunowego.

„Układ sił”, rozumiany jako „układ potęg”, będzie wyrażony przez ilościową miarę potęgi najważniejszych uczestników sceny międzynarodowej. Układ sił jest nie tylko najważniejszą cechą każdego systemu międzynarodowego; pokazuje zarówno aspekty **strukturalne** (udziały poszczególnych państw czy też jednostek politycznych), jak i **behawioralne**, dotyczące zachowania się państw w zależności od wielkości udziału (potęgi) i miejsca w cyklu siły, którym może być wzrost, szczyt możliwości, stabilizacja bądź schyłek.

W ocenie potęgi wojskowej pominięta zostanie broń jądrowa, która wywiera niewątpliwie duży wpływ na prestiż państwa i odstraszenie, ale w ogólnym bilansie sił ma znaczenie ograniczone.

DEMOGRAFICZNE I GOSPODARCZE TŁO ZMIAN W GLOBALNYM UKŁADZIE SIŁ

Z punktu widzenia zmian w globalnym układzie sił trudno przecenić wagę zmian demograficznych. Tym bardziej że ich znaczenie rośnie z prostego powodu – w ramach procesu globalizacji następuje przyspieszony przepływ osiągnięć nauki i techniki, co w efekcie prowadzi do łagodzenia różnic w poziomie rozwoju między państwami (dotyczy to oczywiście państw, które „nie chowają się” przed globalizacją i stwarzają minimum warunków prawnych, instytucjonalnych i moralnych do wymiany towarów, usług, siły roboczej oraz dla przepływów kapitałowych w formie inwestycji bezpośrednich i portfelowych). Mijają czasy, w których występowały ogromne różnice w poziomie rozwoju, co pozwalało stosunkowo małym narodom kolonizować narody liczniejsze od siebie.

Tabela 1 pokazuje zmiany w strukturze ludności świata w latach 1950–2015 (podział regionalny za źródłem danych). Przede wszystkim w tym krótkim historycz-

Tabela 1
Liczba ludności świata i kontynentów w latach 1950–2015

W milionach								
	1950	1991	1995	1999	2003	2007	2011	2015
Świat	2525	5398	5735	6049	6361	6682	7013	7349
Afryka	229	649	720	795	876	967	1071	1186
Azja	1394	3260	3475	3668	3853	4035	4215	4393
Europa	549	723	728	727	727	731	736	738
Ameryka Łacińska i Karaiby	169	455	487	519	549	578	607	634
Ameryka Północna	172	284	296	310	323	335	347	358
Oceania	12,7	27,4	29,0	30,7	32,4	34,5	37	39,3
W procentach								
Świat	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Afryka	9,07	12,02	12,55	13,14	13,77	14,47	15,27	16,14
Azja	55,21	60,39	60,59	60,64	60,57	60,39	60,10	59,78
Europa	21,74	13,39	12,69	12,02	11,43	10,94	10,49	10,04
Ameryka Łacińska i Karaiby	6,69	8,43	8,49	8,58	8,63	8,65	8,66	8,63
Ameryka Północna	6,81	5,26	5,16	5,12	5,08	5,01	4,95	4,87
Oceania	0,50	0,51	0,51	0,51	0,51	0,52	0,53	0,53

Źródło: *World Population Prospects: The 2015 Revision*, United Nations Population Division, Department of Economic and Social Affairs (<https://esa.un.org/unpd/wpp/Download/Standard/Population>, dostęp: 10.12.2016)

nie okresie liczba ludności świata wzrosła niemal trzykrotnie. Radykalnie zmienił się jej regionalny rozkład. Głównym rysem tych zmian jest prawie dwukrotny wzrost udziału ludności Afryki. Nastąpił też umiarkowany wzrost udziału ludności Ameryki Południowej i Karaibów oraz nieznaczny – ludności Azji. Prawie dwukrotnie zmniejszył się natomiast udział ludności Europy i prawie o 30% ludności Ameryki Północnej. Oba te kontynenty zamieszkuje niecałe 15% ludności świata, a więc mniej niż w Afryce.

Już w 1950 r. Azja i Afryka miały zdecydowaną przewagę ludnościową nad pozostałymi kontynentami, przekraczając 64% udziału w populacji światowej. W następnych latach udział ten rósł. Biały człowiek poczuł się zagrożony. Pojawiły się liczne ostrzeżenia i prognozy o przeludnieniu i jego katastrofalnych następstwach. Do najbardziej znanych należały *Bomba ludnościowa*¹ oraz *Granice wzrostu* (pierwszy raport dla Klubu Rzymskiego)².

W prologu do swojej słynnej książki Paul Ehrlich pisał: „Bitwa o wyżywienie całej ludzkości została przegrana. W latach siedemdziesiątych lub najpóźniej osiemdziesiątych [XX wieku – M.S.] doświadczymy wielkich klęsk głodu, a setki milionów ludzi będą umierać mimo wdrażania różnych programów antykrzysowych. (...) Kontrola populacji jest świadomą regulacją liczby istnień ludzkich po to, aby sprostać potrzebom nie pojedynczych rodzin, ale społeczeństwa jako całości”³. W raporcie *Granice wzrostu* również przestrzegano przed przeludnieniem, rosnącym niedoborem środków żywności oraz wyczerpaniem surowców naturalnych. Postulowano wzrost zerowy oraz ograniczanie przyrostu naturalnego ludności⁴.

Świat nie przejął się szczególnie tymi prognozami. Liczba ludności nadal rośnie – według prognoz ONZ w 2050 r. ma nas być 9 mld. Mało tego, prawie 100% przyrostu ma przypaść na kraje rozwijające się, w tym niemal 50% na Afrykę.

Po zimnej wojnie następowały szybkie zmiany gospodarcze, napędzane z jednej strony przemianami demograficznymi, a z drugiej – procesami globalizacji. Zrodziło to z kolei problem, do dziś żywo dyskutowany, dotyczący wygranych i przegranych tego procesu. W związku z tym, że globalizacja naruszyła wiele interesów, nic więc dziwnego, że ujawnione opinie i wyniki badań skrajnie się różnią, niemniej jednak można wyróżnić dwa główne nurty – przeciwników i zwolenników globalizacji.

Przeciwnicy globalizacji argumentują, że proces ten jest korzystny przede wszystkim dla bogatych krajów (głównie USA) oraz przedsiębiorstw międzynarodowych. Główne hasło przeciwników globalizacji brzmi: bogaci stają się jeszcze bogatsi, a biedni jeszcze biedniejsi. Zwolennicy uważają, że jest ona korzystna dla wszystkich, ale w szczególności dla państw rozwijających się.

¹ P.R. Ehrlich, *The Population Bomb*, Ballantine Books, New York 1968.

² D.H., Meadows, D.L. Meadows, J. Randers, W.W. Behrens III, *Limits to Growth. A Report for The Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*, Universe Book, New York 1972.

³ P. R. Ehrlich, *The Population Bomb* (Revisited), Ballantine Books, New York 1975 (przedruk z 1968 r.), s. xi (Prolog). Dalej dodawał: „Optymalna liczba ludności wynosi około półtora miliarda, ale pod warunkiem że ludzkość będzie się zachowywać rozsądnie” (s. 20).

⁴ Okazało się, że nawet Polska miała zbyt dużo ludności. Współautor raportu *Granice wzrostu* Dennis L. Meadows powiedział wprost: „Macie zbyt duży przyrost ludności. 15 milionów gwarantowałoby równowagę” (*Kultura* (polska) z 12 stycznia 1975 r., s. 7).

Dyskusja nad procesami i skutkami globalizacji jest bardzo zideologizowana. Obie strony (zwłaszcza przeciwnicy globalizacji) nie opierają się na dobrej teorii – bez tego badania empiryczne stają się przedmiotem manipulacji i naciągania wyników. W odniesieniu do tak złożonego, wielowarstwowego procesu można udowodnić niemal wszystko.

Globalizacja to rosnąca wymiana handlowa, coraz swobodniejsze przepływy kapitału, siły roboczej i informacji, a więc rozszerzanie się zakresu działania gospodarki rynkowej, czyli pola współpracy między państwami i narodami. Oczywiście proces ten nie może się rozwijać bez pewnej otwartości gospodarek oraz istnienia odpowiednich instytucji czy norm prawnych i moralnych. Dobrowolna współpraca prowadzi do obopólnych korzyści, ale stopa korzyści nie jest jednakowa – to słabsi, mniej rozwinięci korzystają *więcej* niż silniejsi, wyżej rozwinięci. W dłuższej perspektywie występuje więc tendencja do wyrównywania się poziomów rozwoju, co wywołuje nerwowe reakcje w niektórych krajach zachodnich. Innymi słowy, globalizacja jest szczególnie korzystna dla państw słabych i rozwijających się, co często dzieje się kosztem płac i wygodnej pozycji pracowników w krajach bogatych. I to jest najczęstszą przyczyną protestów, choć rzadko wskazywaną bezpośrednio. Źle się natomiast wiedzie krajom, które zamykają się na rozszerzającą się integrację światową, eksperymentują z różnymi formami dyktatury, socjalizmu i autarkii – droga ta prowadzi bowiem do stagnacji i regresu.

W kwestii tego, kto korzysta, a kto traci na globalizacji, wiele może wyjaśnić zachowanie się prezydenta Chin Xi Jinpinga na Światowym Forum Ekonomicznym w szwajcarskim Davos w styczniu 2017 r. To on twardo bronił globalizacji i wolnego handlu, podczas gdy rzekomo jej największy beneficjent – Stany Zjednoczone – ustami nowego prezydenta Donalda Trumpa zapowiadają zwrot w kierunku protekcjonizmu (co zresztą byłoby co najmniej przyznaniem się do słabości). Głos Chin w Davos został natychmiast przekazany polskiemu społeczeństwu w artykule ambasadora Chińskiej Republiki Ludowej w Polsce, w którym czytamy: „Dziś, w czasach rosnącego protekcjonizmu handlowego i tendencji antyglobalizacyjnych, Chiny dały się poznać jako kraj wyraźnie wspierający wolny handel i silnie promujący proces globalizacji”⁵.

DYNAMIKA ZMIAN POTĘGI OGÓLNEJ I WOJSKOWEJ

Po zimnej wojnie w systemie międzynarodowym zaszły i nadal zachodzą dynamiczne zmiany, które często, bez pogłębionych analiz, są błędnie interpretowane. Dużą pomocą w tym względzie mogą służyć ilościowe ujęcia zmian międzynarodowego układu sił, oparte na specjalnych formułach i procedurach. Mimo dużej liczby zgłoszonych propozycji możliwych do zastosowania formuł nie jest zbyt wiele, gdyż większość z nich ma charakter głównie ekspercki (otrzymujemy wiele wyników); część z nich jest przestarzała bądź nadmiernie pracochłonna. Z tego powodu przedstawione dalej obliczenia będą oparte na formule własnej, która operacjonalizuje dwa rodzaje potęgi – ogólną (gospodarczą) i wojskową.

⁵ Xu Jian, „Chiny u wrót nowego początku”, *Rzeczpospolita* z 18 stycznia 2017 r., s. B13.

Potęga ogólna czy też *potęga gospodarcza* charakteryzuje państwo jako przetwornik energii społecznej. Wynika ona ze sprzężenia liczby ludności (czynnik ilościowy) oraz rozmiaru wyniku jej działalności (czynnik jakościowy), którym pozostaje, mimo szerokiej krytyki, produkt krajowy brutto. Uwzględnivszy jeszcze, że działalność ludzka odbywa się w czasie i przestrzeni, otrzymamy następującą formułę na potęgę ogólną (gospodarczą):

$$P_o = (D)^{0,652} \times L^{0,217} \times a^{0,109},$$

gdzie:

P_o – potęga ogólna (gospodarcza),

D – produkt krajowy brutto (PKB),

L – liczba ludności,

a – powierzchnia terytorium.

Potęga wojskowa to część potęgi ogólnej (gospodarczej) odzwierciedlająca wolę i strategię władz państwa w zakresie roli i znaczenia czynnika wojskowego w stosunkach międzynarodowych. Podczas gdy bieżąca potęga ogólna (gospodarcza) w niewielkim stopniu zależy od decyzji politycznych, potęga wojskowa przeciwnie – zależy bezpośrednio od nich. Z tego powodu potęga ogólna (gospodarcza) ma raczej charakter obiektywny, potęga wojskowa – raczej charakter subiektywny (niemal natychmiast można zwiększyć wydatki wojskowe, wydłużyć okres służby wojskowej, zmienić charakter naboru do sił zbrojnych itp.). Innymi słowy, potęgę ogólną można w różnym stopniu militaryzować, a to z kolei zależy od systemu politycznego, tradycji, potrzeb obronnych (wojennych), woli, ambicji i aspiracji narodu.

Potęgę wojskową wyraża poniższa formuła:

$$P_w = (W)^{0,652} \times S^{0,217} \times a^{0,109},$$

gdzie:

P_w – potęga wojskowa,

W – wydatki wojskowe,

S – liczba żołnierzy służby czynnej⁶.

Powyższe formuły są oparte na czynnikach stałych w historii (działający ludzie, wyniki działania, przestrzeń i czas). W bieżących stosunkach międzynarodowych pewną rolę odgrywają też czynniki zmienne, sytuacyjne. Ich właściwa ocena wymaga zaangażowania ekspertów z różnych dziedzin.

Zmagania o potęgę są grą o sumie zerowej (stałej), co oznacza, że przyrost potęgi jednych państw może się odbyć tylko kosztem innych państw. Tą stałą sumą jest potęga świata, która zawsze jest pewną całością (wynoszącą np. 100% czy 1000%). Państwa ubiegają się więc o jak największy udział w tej całości. W związku z tym, że podstawa jest stała, możliwe są porównania w długich okresach historycznych.

⁶ Zob. np.: M. Sulek, *Podstawy potęgomii i potęgotetrii*, Wyższa Szkoła Ekonomii i Administracji w Kielcach, Kielce 2001, rozdz. IV. Tam też znajduje się uzasadnienie formuły i przyjętych wykładników, które pełnią funkcję wag. Z formuły wynika, że największy wpływ na wielkość potęgi ogólnej (gospodarczej) ma PKB – trzykrotnie większy niż liczba ludności. Liczba ludności z kolei ma dwukrotnie większy wpływ niż powierzchnia. Analogicznie jest w wypadku potęgi wojskowej. Zob. też: M. Sulek, *Potęga państw. Modele i zastosowania*, Wydawnictwo Rambler, Warszawa 2013, rozdz. V.

Tabela 2

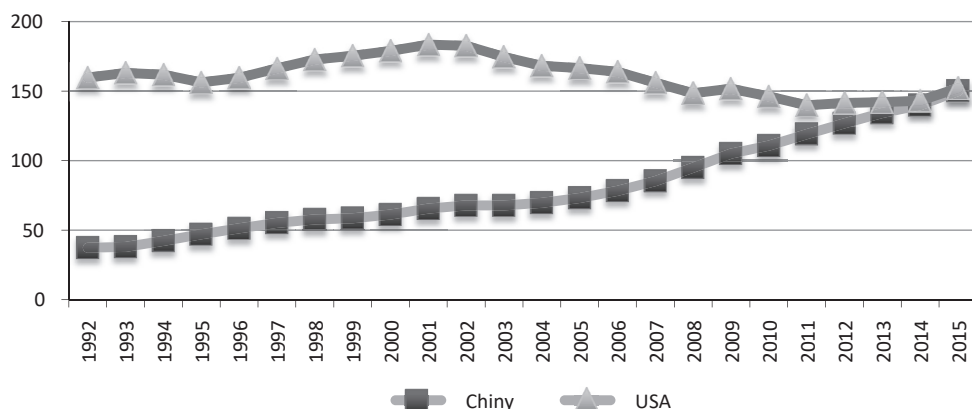
Potęga ogólna badanych państw świata w latach 1992, 2003 i 2015 (świat = 1000)

Poz.	1992		2003		2015	
	państwo	potęga	państwo	potęga	państwo	potęga
	świat	1000	świat	1000	świat	1000
1	USA	159,68	USA	174,42	USA	152,20
2	Japonia	67,69	Chiny	67,87	Chiny	149,96
3	Niemcy	41,54	Japonia	53,85	Indie	44,86
4	Chiny	37,40	Niemcy	34,20	Japonia	33,40
5	Francja	29,87	Indie	30,82	Brazylia	30,15
6	Włochy	27,74	Francja	27,54	Niemcy	26,32
7	Rosja	26,72	Wielka Brytania	25,96	Rosja	24,82
8	Wielka Brytania	25,27	Włochy	22,98	Wielka Brytania	21,63
9	Indie	24,65	Brazylia	21,65	Francja	21,24
10	Brazylia	22,85	Kanada	20,42	Kanada	19,19
11	Kanada	20,74	Meksyk	19,25	Meksyk	17,35
12	Hiszpania	16,74	Rosja	18,72	Indonezja	16,76
13	Meksyk	16,21	Hiszpania	15,89	Włochy	16,22
14	Australia	12,30	Australia	11,74	Australia	15,54
15	Indonezja	10,15	Korea Płd.	11,57	Korea Płd.	12,71
16	Argentyna	10,07	Indonezja	10,88	Hiszpania	12,38
17	Korea Płd.	9,59	Turcja	8,98	Turcja	10,44
18	Turcja	7,71	Holandia	7,27	Nigeria	9,82
19	Holandia	7,18	Arabia Saudyjska	6,39	Arabia Saudyjska	8,92
20	Szwecja	7,03	Iran	6,34	Argentyna	8,83
21	RPA	6,58	RPA	6,12	Iran	8,10
22	Arabia Saudyjska	6,06	POLSKA	5,82	Egipt	6,68
23	Tajlandia	5,89	Szwecja	5,80	Pakistan	6,68
24	Szwajcaria	5,03	Tajlandia	5,45	Tajlandia	6,54
25	Belgia	4,84	Argentyna	5,21	POLSKA	6,18
26	Iran	4,68	Pakistan	4,61	RPA	5,88
27	POLSKA	4,53	Szwajcaria	4,45	Wenezuela	5,64
28	Austria	4,51	Belgia	4,37	Holandia	5,60
29	Ukraina	4,48	Tajwan	4,08	Filipiny	5,52
30	Pakistan	4,17	Austria	4,05	Kolumbia	5,44

Źródło: obliczenia własne. Dane odnośnie do liczby ludności: Departament Spraw Ekonomicznych i Społecznych Organizacji Narodów Zjednoczonych. Dane na temat wielkości PKB wg kursu walutowego oraz powierzchni terytorium państw: Bank Światowy.

Tabela 2 wskazuje na ogromne zmiany, jakie zaszły w ciągu 24 lat. Niezmieniona pozostała tylko pozycja lidera, czyli Stanów Zjednoczonych, Chiny zajęły zdecydowanie drugie miejsce tuż obok nich. Na dalszych miejscach, ale daleko za czołówką, znalazły się Indie, Brazylia, Japonia, Rosja i tradycyjne mocarstwa europejskie – Niemcy, Francja i Wielka Brytania. Charakter i kierunki przesunięć w międzynarodowym układzie sił, czyli wielkość przepływów potęgi, bardziej wyraziście ilustruje tabela 3, zawierająca listę państw najbardziej wygranych i najbardziej przegranych w kategoriach potęgi ogólnej (gospodarczej). Niektóre wyniki mogą pozostawać w sprzeczności z utrwalonymi wizerunkami kilku państw. Wielu czytelników zapewne zaskoczy spektakularny spadek potęgi Japonii czy godny uwagi wzrost niektórych państw afrykańskich i azjatyckich. Zgodnie z danymi zawartymi w tabeli 2 musimy uznać, że na bazie potęgi ogólnej ukształtował się system dwubiegunowy.

Wykres 1 prezentuje wyniki rywalizacji o potęgę między USA a Chinami po zimnej wojnie. Pokazują one jasno, komu przysłużyła się globalizacja, tak często krytykowana przez obrońców słabych i pokrzywdzonych. Wprowadzone pod koniec lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku reformy społeczno-gospodarcze w Chinach przyniosły ograniczone efekty w kategoriach potęgi i dopiero lata dziewięćdziesiąte, a zwłaszcza ostatnia dekada, zaowocowały niebywałymi sukcesami⁷.

Wykres 1

Potęga ogólna USA i Chin (świat = 1000) w latach 1992–2015 (pozycja 1–2)

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli 2.

Wykres 2 obrazuje kształtowanie się potęgi ogólnej pięciu kolejnych najpotężniejszych państw – Indii, Japonii, Brazylii, Niemiec i Rosji. Uderza ogromna degradacja potęgi Japonii oraz – w mniejszej mierze – Niemiec. Rosja odbudowała swoją potęgę (tzn. wróciła do miejsca startu w 1992 r.), ale w ostatnich kilku latach zarysowa-

⁷ Z konieczności pomijamy dyskusję na temat wiarygodności danych statystycznych, które dla Chin mogą być zawyżone – przy czym nie chodzi tu bynajmniej o świadome fałszerstwa, ale o to, że gospodarka chińska nie jest gospodarką wolnorynkową i nie generuje poprawnego systemu cen.

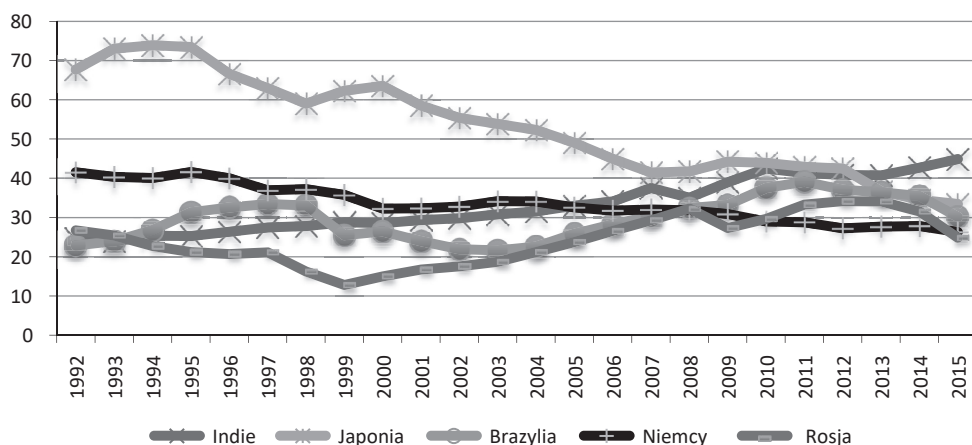
Tabela 3

Państwa o największych przyrostach i spadkach potęgi ogólnej (świat = 1000, kolejność wg przyrostów/spadków w procentach)

Państwa o największych przyrostach potęgi ogólnej w 2015 r. w stosunku do 1992 r.				Państwa o największych spadkach potęgi ogólnej w 2015 r. w stosunku do 1992 r.			
państwo	przyrost absolutny	przyrost w procentach	zmiana pozycji	państwo	spadek absolutny	spadek w procentach	zmiana pozycji
Tadżykistan	1,05	481,25	+45	Japonia	-34,29	-50,65	-2
Katar	0,94	387,02	+40	Ukraina	-2,15	-47,96	-25
Chiny	112,57	301,01	+2	Włochy	-11,52	-41,53	-7
Wietnam	2,99	246,76	+21	Niemcy	-15,22	-36,64	-3
Nigeria	6,85	231,02	+22	Grecja	-1,20	-33,33	-20
Sudan	1,52	161,81	+19	Szwecja	-2,14	-30,48	-12
Turkmenistan	0,48	149,88	+10	Portugalia	-0,96	-29,32	-16
Angola	1,43	146,49	+13	Francja	-8,64	-28,91	-4
Tanzania	0,94	139,99	+10	Austria	-1,21	-26,73	-17
ZEA	1,92	135,65	+12	Belgia	-1,27	-26,25	-16
Uganda	0,53	134,82	+8	Hiszpania	-4,36	-26,05	-4
Azerbejdżan	0,54	132,33	+7	Finlandia	-0,80	-23,83	-11
Kenia	0,94	103,12	+8	Dania	-0,73	-23,19	-12
Jordania	0,35	95,88	-1	Holandia	-1,58	-21,99	-9
Sri Lanka	0,71	95,66	+3	Wielka Brytania	-3,64	-14,42	0
Panama	0,36	89,91	-1	Argentyna	-1,24	-12,33	-4
Zambia	0,34	85,57	-2	Szwajcaria	-0,61	-12,10	-9
Egipt	3,08	85,37	+9	RPA	-0,70	-10,60	-5
Mozambik	0,30	82,59	-3	Rosja	-1,90	-7,12	0
Indie	20,21	82,01	+6	USA	-7,47	-4,68	0

Źródło: obliczenia własne na podstawie tabeli 2.

ła się tendencja spadkowa, której będzie bardzo trudno przeciwdziałać (niekorzystna sytuacja demograficzna, stosunkowo niskie ceny surowców, sankcje gospodarcze Zachodu). Brazylia „faluje” – w całym okresie można zauważyć słaby trend wzrostowy, ale w wyniku kłopotów gospodarczych po 2011 r. jej potęgę zaczęła spadać.

Wykres 2

Państwa o największej potędze ogólnej (świat = 1000) w latach 1992–2015 (pozycja 3–7)

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli 2.

Na podstawie tabeli 3 łatwo stwierdzić, że w okresie 1992–2015 największe przyrosty potęgi ogólnej odnotowały rozwijające się państwa pozaeuropejskie. Spośród wielkich krajów spektakularny, wręcz niewiarygodny sukces odniosły Chiny. O ogromnym sukcesie mogą mówić też Wietnam i Nigeria. Bardzo dobre wyniki osiągnęły Egipt, Indie, Bangladesz, Indonezja, Pakistan. Państwa Grupy Wyszehradzkiej znalazły się obok siebie, ale najlepiej poradziła sobie Słowacja.

Po stronie „ujemnej” znalazły się przede wszystkim Japonia oraz większość państw europejskich z Ukrainą, Włochami, Niemcami, Grecją, Szwecją, Portugalią, Francją, Austrią, Hiszpanią i Wielką Brytanią na czele. Straciły również Rosja (nieco ponad 7%) oraz USA (niecałe 5% swojej potęgi ogólnej).

Widać wyraźnie, że w okresie po zimnej wojnie nastąpiły głębokie zmiany w globalnym układzie sił. Ich kierunek jest dobrze widoczny – zmierzają one ku bardziej równomiernemu rozłożeniu sił – kosztem Zachodu dokonał się wielki awans większości krajów rozwijających się.

Wyniki zawarte w tabeli 4 wskazują, że potęga wojskowa Stanów Zjednoczonych równa się niemal 1/4 potęgi świata, przekraczając ponad dwukrotnie potęgę Chin⁸.

⁸ Potęga wojskowa USA może być zawyżona ze względu na prawdopodobnie zawyżone ceny uzbrojenia i sprzętu wojskowego na rynku amerykańskim.

Tabela 4

Potęga wojskowa państw świata w latach 1992, 2003 i 2015 (świat = 1000)

Poz.	1992		2003		2015	
	państwo	potęga	państwo	potęga	państwo	potęga
	świat	1000	świat	1000	świat	1000
1	USA	256,23	USA	232,11	USA	226,87
2	Rosja	90,39	Chiny	85,27	Chiny	100,12
3	Chiny	59,76	Rosja	68,94	Rosja	42,05
4	Francja	28,29	Francja	28,50	Indie	38,35
5	Niemcy	25,00	Japonia	25,60	Arabia Saudyjska	35,26
6	Wielka Brytania	22,97	Indie	24,21	Francja	20,84
7	Indie	21,68	Wielka Brytania	23,95	Wielka Brytania	20,16
8	Japonia	20,30	Niemcy	23,27	Brazylia	19,95
9	Arabia Saudyjska	20,17	Włochy	19,22	Japonia	18,94
10	Włochy	15,58	Arabia Saudyjska	17,35	Korea Płd.	17,61
11	Kanada	13,87	Korea Płd.	13,81	Niemcy	16,38
12	Korea Płd.	12,34	Brazylia	13,67	Iran	14,17
13	Turcja	9,28	Turcja	11,86	Australia	13,04
14	Pakistan	9,06	Australia	10,92	Irak	11,61
15	Egipt	8,91	Kanada	10,25	Włochy	11,28
16	Australia	8,79	Indonezja	9,97	Kanada	10,09
17	Ukraina	8,65	Hiszpania	9,78	Kolumbia	8,78
18	Tajwan	8,23	Myanmar	9,08	Turcja	8,50
19	Hiszpania	7,62	Iran	7,87	Algieria	8,45
20	Iran	6,99	Ukraina	7,39	Pakistan	8,32
21	Brazylia	6,50	Izrael	6,87	ZEA	8,13
22	Indonezja	6,22	Pakistan	6,20	Indonezja	7,88
23	Wietnam	5,98	Tajwan	6,17	Izrael	7,72
24	Serbia	5,71	Egipt	5,42	Hiszpania	7,14
25	Chorwacja	5,65	Grecja	5,16	Egipt	7,10
26	POLSKA	5,61	Kolumbia	5,15	Meksyk	6,62
27	Kuwejt	5,40	Meksyk	5,09	POLSKA	6,18
28	Izrael	5,39	Holandia	5,02	Tajwan	5,96
29	Tajlandia	5,27	POLSKA	4,90	Tajlandia	5,65
30	ZEA	5,05	Wietnam	4,38	Argentyna	5,45

Źródło: obliczenia własne. Dane dotyczące liczby żołnierzy w służbie czynnej oraz wydatków wojskowych w dolarach amerykańskich: *The Military Balance* z odpowiednich roczników.

Oznacza to, że w kategoriach potęgi wojskowej mamy nadal do czynienia z systemem jednobiegunowym.

Porównanie potęgi ogólnej i wojskowej prowadzi do wyróżnienia trzech grup krajów. Pierwsza to państwa, które mają podobną pozycję pod względem potęgi ogólnej i wojskowej (Wielka Brytania, Francja, Polska, Egipt, Wietnam). Drugą stanowią te, które mają wyższą pozycję pod względem potęgi ogólnej niż wojskowej – są to kraje o niskim poziomie militaryzacji (Indonezja, Japonia, Niemcy, Brazylia, Chiny, Włochy, Turcja, Australia, Indie). Wreszcie trzecia grupa to kraje o znacznie wyższej pozycji pod względem potęgi wojskowej niż potęgi ogólnej – są to państwa silnie zmilitaryzowane (Arabia Saudyjska, Izrael, Iran, Rosja, USA, Korea Południowa, Pakistan), grające – z konieczności bądź z wyboru – znacznie powyżej swej wagi.

OCENA ZMIAN – CO SIĘ ZDARZYŁO NAPRAWDĘ?

Badania objęły 24 lata – jest to krótki okres z punktu widzenia historycznego, ale – jak się okazało – naznaczony głębokimi przesunięciami w międzynarodowym układzie sił. Był on rozpatrywany dwuwarstwowo – na poziomie potęgi ogólnej (gospodarczej) oraz na poziomie potęgi wojskowej.

Na bazie potęgi ogólnej w 2015 r. ukształtował się **system dwubiegunowy** z USA i Chinami na czele, przy czym różnica między tymi krajami jest już symboliczna⁹. Co najmniej do roku 2002 był on wyraźnie jednobiegunowy z dominującą pozycją USA (ponad dwukrotna przewaga nad drugim z kolei mocarstwem – Chinami), które utrzymały pierwszą pozycję. Chiny z kolei awansowały z miejsca 4 na 2 dzięki czterokrotnemu wzrostowi swojej potęgi (wyczyn na skalę historyczną). W 2015 r. na 3 miejscu znalazły się Indie, awansując z miejsca 9 (prawie dwukrotny wzrost potęgi). Japonia z 2 miejsca spadła na 4, przy czym spadek jej potęgi jest spektakularny (w 2015 r. jej potęga stanowiła niecałe 50% stanu z 1992 r.!). Piąte miejsce zajęła Brazylia, przesuując się z miejsca 10 dzięki wynoszącemu 32% wzrostowi swojej potęgi. Rosja pozostała na miejscu 7, uzyskując niewielki wzrost potęgi. Niemcy spadli z 3 miejsca na 6 na skutek 37-procentowego spadku potęgi. Ósme miejsce utrzymała Wielka Brytania, przy zauważalnym spadku potęgi. Dziewiąte zajęła Francja (wyraźny spadek potęgi), a 10 – Kanada (awans o dwa miejsca przy nieznacznym spadku potęgi). Polska znalazła się na miejscu 25, awansując z miejsca 27 dzięki zauważalnemu przyrostowi potęgi (o 36%).

Interesujący, częściowo też zaskakujący obraz przedstawiają dwie listy – państw **najbardziej wygranych i najbardziej przegranych** pod względem potęgi ogólnej. Do pierwszej grupy należą – z większych krajów – Chiny, Wietnam, Nigeria, Egipt,

⁹ Trzeba jednak pamiętać, że potęga ogólna USA i Chin, mimo nominalnej równości, nie oznacza tego samego – ciężar jest ten sam, ale konsystencja inna. Poziom potęgi osiągnięty przez Chiny wynika z ponad czterokrotnie większej liczby ludności. Potęga Chin ma więc charakter „demograficzny”, a nie „ekonomiczny”, jak jest to w wypadku Stanów Zjednoczonych. Z tego powodu pierwsza ma charakter bierny; druga – czynny. Związek między profilami potęgi a charakterem aktywności zob.: M. Sulek (red.), *Potęga 2015. Międzynarodowy układ sił w procesie zmian. Raport potęgotretyczny*, Polskie Towarzystwo Geopolityczne, Kraków 2015, s. 68.

Indie, Indonezja, Pakistan, Turcja, Korea Południowa, Brazylia. Polska odniosła umiarkowany sukces, ale została wyprzedzona przez Rumunię, Słowację i Czechy. W grupie największych przegranych, wśród większych krajów, zdecydowanie pierwsze miejsce zajęła Japonia. Znaczny spadek potęgi odnotowały też takie kraje Unii Europejskiej, jak Włochy, Niemcy, Grecja, Szwecja, Francja, Austria, Belgia, Hiszpania, Wielka Brytania. Wśród przegranych są również Stany Zjednoczone, chociaż spadek ich potęgi był nieznaczny (niecałe 5%). Ogromne straty poniosła Ukraina (prawie 50%).

Na bazie potęgi wojskowej przez cały rozpatrywany okres istniał system zdecydowanie **jednobiegunowy** wyznaczony przez Stany Zjednoczone. W 1992 r. miały one prawie trzykrotną przewagę nad Rosją, w 2002 r. dwuipółkrotną, a w 2015 r. ponad dwukrotną nad Chinami. Rosja przesunęła się z drugiej pozycji na trzecią, a jej potęga jest ponad pięciokrotnie mniejsza niż USA. Za Rosją znalazły się Indie, a następnie, co może być zaskoczeniem, Arabia Saudyjska. Po niej dopiero są Francja, Wielka Brytania, Brazylia, Japonia, Korea Południowa i Niemcy. Biorąc pod uwagę małą liczbę ludności i terytorium, szczególnie wysoką pozycję zajmuje Izrael (23). Polska spadła z 26 miejsca w 1992 r. na miejsce 27 przy niewielkim wzroście potęgi.

Spójrzmy na globalny układ sił w perspektywie 2050 r. Prognozowanie tego typu budzi szerokie zainteresowanie, ale większość przewidywań nie opiera się na twardych danych i wyraźnej metodologii. Zaawansowane metodologicznie prognozy w zdecydowanej większości odnoszą się do liczby ludności i wielkości produktu krajowego brutto, który może być uznany za bardzo przybliżone wyrażenie układu sił. Skoro jednak mamy prognozowaną liczbę ludności oraz wielkość PKB (i obecną wielkość powierzchni państw), możemy te wartości wstawić do przyjętego modelu i obliczyć prognozowaną potęgę ogólną państw. Zrobimy to dla trzech wariantów (prognozowana liczba ludności za Bankiem Światowym). Różnice między wariantami wynikają z różnic w przyjętej metodologii.

Pierwszy został oparty na prognozach PKB wykonanych przez PricewaterhouseCoopers¹⁰. Obliczenia potęgi ogólnej prowadzą do następujących wyników (świat = 1000): Chiny – 191; USA – 123; Indie – 117; Brazylia – 39. Oznacza to, że na bazie potęgi ogólnej ukształtowałyby się system trójbiegunowy. W wariancie drugim¹¹ byłby on mniej jednoznacznie określony, ale w zasadzie dwubiegunowy (Chiny – 171; USA – 116; Indie – 82; Rosja – 32), gdyż Chiny miałyby ponad dwukrotną przewagę nad trzecimi Indiami. Trzeci wariant¹² jest podobny do drugiego (Chiny – 163; USA – 115; Indie – 73; Brazylia – 27).

¹⁰ *The World in 2050: Will the Shift in Global Economic Power Continue?*, PWC, luty 2015 (<http://www.pwc.com/gx/en/issues/the-economy/assets/world-in-2050-february-2015.pdf>, dostęp: 6.01.2017).

¹¹ *The Great Shift: Macroeconomic Projections for the World Economy at the 2050 Horizon*, CEPII Working Paper 2012 – 03, luty 2012 (http://www.cepii.fr/PDF_PUB/wp/2012/wp2012-03.pdf, dostęp: 6.01.2017).

¹² *The World in 2050: From the Top 30 to the Top 100*, HSBC Global Research, *Global Economics*, styczeń 2012 (https://www.hsbc.com.mx/1/PA_esf-ca-app-content/content/home/empresas/archivos/world_2050.pdf, dostęp: 6.01.2017).

We wszystkich trzech wariantach trudno doszukiwać się systemu wielobiegunowego, co najwyżej trójbiegunowego. System wielobiegunowy kształtuje się, ale na niższym poziomie, po dwóch, trzech największych mocarstwach. We wszystkich wariantach Stany Zjednoczone tracą pozycję lidera.

W krótkim historycznie okresie (24 lata) dokonały się głębokie zmiany w międzynarodowym układzie sił. Wynikały one z daleko idących zmian gospodarczych i polityczno-strategicznych, napędzanych przez demografię i globalizację, która okazała się korzystna dla państw rozwijających się. W kategoriach potęgi największymi wygranymi w okresie pozimnowojennym (z większych państw) okazały się Chiny, Wietnam, Nigeria, Egipt, Indie. Do największych przegranych należą: Japonia, Ukraina, Włochy, Niemcy i Francja. Ogólnie rzecz biorąc, wzmocniła się pozycja państw rozwijających się, a osłabła pozycja Zachodu.

Następstwem zmian strukturalnych jest zmiana postawy i zachowania się państw. Potęgi wzrastające stają się pewniejsze siebie, bardziej asertywne, natomiast państwa słabnące zwracają się ku defensywie.

Wiele wskazuje na to, że potencjał wzrostu potęgi Chin się wyczerpuje. Konsekwentna realizacja polityki prezydenta Donalda Trumpa może przynieść krótkotrwałą poprawę, ale w dłuższej perspektywie będzie wpływać negatywnie na potęgę Stanów Zjednoczonych. Japonia i Rosja prawdopodobnie nie zdołają doprowadzić do wzrostu swojej potęgi. Potęga Polski spada od 2008 r., a perspektywy odwrócenia tego trendu są wątpliwe.

TRANSFORMING THE POST-COLD WAR GLOBAL BALANCE OF POWER

The article offers a brief presentation of the changes in the global distribution of power after the Cold War. The author uses synthetic measures of national power to show that, in a short historical period of accelerated globalization (24 years), profound demographic and economic changes have occurred, which resulted in equally profound changes in the global distribution of power. The position of developing countries has improved, but because the struggle for power is a zero-sum game, the position of the West has weakened.

Keywords: general power, military power, global balance of power

Słowa kluczowe: potęga ogólna, potęga wojskowa, globalny układ sił